

RAGNI SVENSSON

AFRIKANSK SKÖNLITTERATUR PÅ SVENSK BOKMARKNAD 1961–1981

Bo Cavefors Bokförlag och *Afrika berättar*

Ämnet Afrika ska alltfört hållas levande mitt
ibland oss, för den saken tänker tydligen
Cavefors förlag i Malmö svara¹

Den 23 augusti 1961 var det recensionsdag för *Afrika berättar*, en antologi med texter av afrikanska författare som redigerats av Per Wästberg och som publicerades på Bo Cavefors Bokförlag. Boken innehöll skönlitterära och dokumentära bidrag av 57 skribenter från 17 afrikanska länder och de var, förutom i ett fall, ursprungligen skrivna på kolonialspråken engelska eller franska.² Den tjugosjuårige Per Wästberg hade vid den här tidpunkten redan hunnit göra sig känd för sina kunskaper och sitt engagemang i frågor rörande afrikansk politik och kultur. I två reportageböcker utgivna på Wahlströms & Widstrands förlag hade han, som *Dagens Nyheter*s recensent uttryckte det, beskrivit "livet – dvs. missförhållandena – i Syd-Rhodesia och Sydafrikanska unionen".³ *Afrika berättar* beskrevs dock som något helt annat. Här hade Wästberg samlat in och låtit översätta texter av internationellt erkända namn som Chinua Achebe, Léopold Sédar Senghor och Wole Soyinka såväl som oetablerade skribenter som aldrig skulle komma att publicera sig igen. Med denna antologi kom Wästbergs roll som ett slags uttolkare av afri-

kansk kultur och politik för en svensk publik att grundläggas för en lång tid framöver. För förläggaren Bo Cavefors, som liksom Wästberg var i tjugooårsåldern, innebar utgivningen en nyvunnen respekt från det svenska litteratursamhället. När han två år tidigare hade startat förlag i eget namn, hade projektet bemötts med både nyfikenhet och skepsis.⁴ I och med *Afrika berättar* började man på allvar betrakta den unge förläggaren som en utgivare att räkna med. Publiceringen etablerade dessutom hans förlag som en viktig introduktör av litteratur om och från Afrika för en svensk läsekrets.⁵

"Antologin har mig veterligen ingen föregångare på något språk", skrev Wästberg i den långa introducerande essä som utgör bokens inledning.⁶ Klart är att den utgjorde ett tidigt svenskt exempel på ett fenomen som nu växte sig allt starkare på västerländsk, särskilt brittisk, bokmarknad: det nyväckta intresset för modern afrikansk skönlitteratur.⁷ Efterkrigstidens avkolonisering hade medfört en guldgrävarstämning hos brittiska förlag som tävlade om inflytande på de nya bokmarknader som uppstått i de befriade länderna. Samtidigt eftersökte de nya afrikanska författarna vägar att publicera sig för den västerländska publik som fått upp ögonen för afrikansk kultur och den politiska utvecklingen på kontinenten.⁸ På

välrenommerade högstatusförlag som Faber & Faber och André Deutsch trycktes böcker av Amos Tutuola, Chinua Achebe, Ngũgĩ wa Thiong'o och Wole Soyinka. Den mest välkända förlagssatsningen på ny afrikansk litteratur var dock Heinemanns *African Writers Series*, AWS, som mellan åren 1962 och 2003 publicerade nästan 300 titlar av en mängd författare. Ett annat exempel var *Three Crowns Series* som låg under Oxford University Press. De satsade främst på läroböcker men kom även att introducera nobelpristagaren Wole Soyinka för en västerländsk publik.⁹ En sammanhållande tanke med båda dessa serier var att böckerna skulle kunna användas i skolundervisning i de före detta kolonierna. De trycktes därför i billiga pocketutgåvor med en likartad formgivning.

Här i Sverige kom Cavefors förlag att fungera som en katalysator för detta växande intresse så som det uttryckte sig i en svensk kontext. Förlaget låg bakom den svenska utgivningen av flera verk som idag anses ingå i en afrikansk skönlitterär kanon, översatt från engelska, franska och portugisiska. Det rörde sig till exempel om *Röster ur förändringen* av Soyinka, *En blomma av blod* av Ngũgĩ, *Svart barn* av Camara Laye samt två novellsamlingar av José Luandino Vieira. Till övervägande del pågick denna utgivning mellan åren 1975 fram till förlagets nedläggning i början av 1980-talet. Cavefors publicerade dessutom debatt- och fackböcker om politiska, sociala och ekonomiska frågor i afrikanska länder, flera av dem skrivna av välkända svenska samhällsvetare.¹⁰

Av de uppåt 700 titlar som förlaget gav ut under sin verksamhetstid, från 1959 till ca 1981, kan tjugofyra stycken sägas falla inom kategorin Afrika-relaterad litteratur. Fjorton av dessa är romaner, dikt- eller novellsamlingar. Sett till antalet titlar kan denna del av förlagets utgivning tyckas blygsam. Ändå var den betydelsefull, inte minst med tanke på det säkra urvalet där man lanserade flera internationellt erkända namn på den svenska marknaden. Un-

der 1960- och 70-talen, och i viss mån fortfarande än idag, var den svenska utgivningen av skönlitteratur med afrikanskt ursprung mycket liten, ja närapå icke-existerande.¹¹ Cavefors utgivningslista kom därför att påverka den samlade svenska utgivningsstatistiken över afrikansk litteratur på ett markant sätt.

Under senare år har förlagssatsningar som AWS varit föremål för en häftig akademisk debatt. Medan förlagen å ena sidan har hyllats för sin roll som introduktörer och understödjare av afrikansk litterär kultur, har de å den andra anklagats för att ha ägnat sig åt ett slags kulturimperialism. Relationen mellan förläggare och författare, så grundläggande för förlagshistorisk forskning, har problematiserats i ljuset av den postkoloniala dikotomin centrum/periferi. Litteraturvetare som Graham Huggan och Sarah Brouillette har kritiserat vad de definierar som en postkolonial litterär industri, där europeiska förläggare har anpassat, paketerat och presenterat afrikanska författarskap till europeiska förväntningar. I denna process, menar de, har texter behandlats som exotiska artefakter, vars värde snarare definierats i antropologiska än i litterära termer.¹² Denna diskussion är en viktig utgångspunkt för föreliggande undersökning. Samtidigt utgår den delvis från andra förutsättningar än de som aktualiseras här. Skillnaderna, inte minst i termer av makt, mellan ett internationellt förlag med säte i London och ett litet förlag, drivet av en ensam ung man från ett pojkrum i Malmö, är många och delvis avgörande. De konkreta implikationerna av dessa skillnader är förvisso viktiga att utreda men detta är ett arbete som till stor del återstår att genomföra. Här är avsikten istället att diskutera hur det gick till när dessa litterära texter, efter olika vägar genom ett globalt litterärt system, kom att hamna på svenska bokhandelsdiskar. Hur såg Cavefors utgivning av afrikansk litteratur ut och vilket mottagande fick den? Varifrån kom initiativen och hur gjordes urvalet av de förfat-

tarskap och texter som publicerades? Vilken var deras tilltänkta publik?

Att en förlagsprofil etableras är aldrig en enskild persons verk. Snarare är den resultatet av en mängd samverkande politiska, mediala och sociala faktorer, vilka samtidigt möjliggör förlagets utgivningslista och bidrar till att styra den i vissa riktningar. Så lyder grundantagandet för det bokhistoriska forskningsperspektiv som denna artikel tar sin utgångspunkt i.¹³ Det är en premis som även får betydelse för metod och materialval. Eftersom jag avser att undersöka flera, samspelande aspekter av Cavefors utgivning av afrikansk skönlitteratur så har olika slags material använts. I Bo Cavefors förlagsarkiv som tillhör Lunds universitet, har jag gått igenom förlagets bevarade reklammaterial samt den kompletta samling av recensioner som tillhör arkivet. För att få en bild av hur specifika bokprojekt initierades och förverkligades har jag dessutom genomfört intervjuer, muntligt eller via email, med Bo Cavefors samt tre av de översättare som förlaget samarbetade med kring utgivningen av afrikansk skönlitteratur.¹⁴

Det existerar ingen systematisk genomgång av afrikansk skönlitteratur på svenska som behandlar hela Cavefors verksamhetsperiod.¹⁵ Rune Staaf har i en bibliografi kartlagt situationen mellan åren 1949 och 1975, det år då Cavefors på allvar började satsa på utgivning av afrikanska skönlitterära författarskap. Enligt Staafs förteckning utgavs i Sverige under nämnda period sammanlagt 60 romaner, pjäser, novellsamlingar och diktsamlingar av afrikanska författare. Sammanlagt 21 av dessa var skrivna av Doris Lessing (det rör sig i flera fall om nyttgåvor av samma verk), 10 av Laurens van der Post och 6 av Nadine Gordimer, alla tre sydafrikanska författare av europeisk härkomst. Dessa tre författare stod alltså för mer än hälften av det totala antalet titlar under den aktuella tjugofemårsperioden.¹⁶ Det fanns dock viktiga undantag. Ett var *Palmvindrinkaren* (*The Palmwine Drinkard*) av Tutuola, som hade

väckt uppmärksamhet i det engelskspråkiga litteratursamhället när den utgavs på Faber & Faber 1952 och som på Artur Lundkvists initiativ utgivits på Tidens förlag 1961. Ett annat var *Segrarens krans* (*A Wreath for Udomo*) av Peter Abrahams, internationellt erkänd sydafrikansk författare som Wahlström & Widstrand publicerade 1963. Ngũgĩ wa Thiong'o, som då fortfarande kallade sig James Ngugi, publicerades för första gången på svenska av Verbum förlag år 1971 med romanen *Floden mellan bergen* (*The River Between*), i översättning av Philippa Wiking. Bland andra viktiga verk som utgavs på svenska under perioden bör nämnas Chinua Achebes *Allt går sönder* (*Things Fall Apart*) och *En folkets man* (*A Man of the People*) som publicerades på Bonniers 1967 respektive 1968, Ezekiel Mphahleles *Neråt Andra Avenyn* (*Down Second Avenue*), som Rabén & Sjögren gav ut 1965, samt Ferdinand Oyonos *En boys liv* (*Une Vie de Boy*), utgiven av Tidens förlag 1977.¹⁷

"... EN BOK SKRIVEN AV AFRIKANER..." MOTTAGANDET AV AFRIKA BERÄTTAR OCH AZIKWELWA

Utgivningen av antologin *Afrika berättar* bör ses mot bakgrund av ett nyväckt intresse hos den svenska publiken för den politiska och sociala situationen i Afrika. Före detta franska och brittiska kolonier som Nigeria, Somalia, Senegal och Kongo hade blivit självständiga 1960, samma år som massakern i Sharpeville riktade omvärldens uppmärksamhet mot övergreppen i apartheids Sydafrika. Sydafrikafrågan engagerade svenska intellektuella med hemvist i olika politiska läger och resulterade bland annat i bildandet av Svenska Sydafrikakommittén, en förelöpare till Afrikagrupperna med representanter från flera riksdagspartier.¹⁸ Svenska journalister och författare reste till södra Afrika för att skaffa sig mer gedigna kunskaper om situationen där. Bland dem återfanns förutom Per Wästberg exempelvis Anders Ehnmark och Sara Lidman. Lidmans Sydafrikavistelse

År	Kategori	Förf./Red.	Förf. nationalitet	Titel	Övers.	Orig. språk	Orig. förlag, år	Övrigt
1959	Facklitt.	Uppg saknas.	Uppg saknas.	7 algeriska studenters vittnesmål om tortyren i Frankrike	Lillemor Wachtmeister	Franska	Uppg. saknas (1959)	Häftad
1960	Facklitt.	Robert Davezies	Frankrike	Fronten [dokument från kriget i Algeriet]	Uppg. saknas	Franska	Paris: Minuit (1959)	Häftad
1961	Skönlitt.	Per Wästberg (red.), Thomas Mofolo, Peter Abrahams, Alex La Guma, Mário de Andrade, Agostinho Neto, Mongo Beti, Birago Diop, Sembène Ousmane, Amos Tutuola, Wole Soyinka, Chinua Achebe, Camara Leye, Léopold Sédar Senghor m.fl.	Sydafrika, Sydrhodesia, Nyasaland, Kenya, Angola, Kap Verde, Moçambique, Kamerun, Madagaskar, Elfenbenskusten Guinea, Ghana, Senegal, Nigeria, Sierra Leone	Afrika berättar	Göran Bengtson, Lars Bjurman, Ulla Blomkvist, Jacob Branting, Sven Hamrell, Nils Holmberg, Olov Jonason, Pierre Le-moine, Arne Lundgren, Elsie & Håkan Tollet, Jan-Erik Wikström, Ingemar Virdhall, Anna-Lena Wästberg	Engelska, franska, sotho	Orig. utgåva Cavefors	Häftad 1961, pocket (BOC-serien) 1965, pocket (BOC-serien) 1970.
1962	Facklitt.	Anders Ehnmark & Sven Hamrell (red.)	Sverige	Afrikaner om Afrika: en antologi		Svenska	Orig. utgåva Cavefors	Pocket (Verdandi-debatt)
1962	Facklitt.	Anders Ehnmark & Per Wästberg	Sverige	Angola/Moçambique		Svenska	Orig. utgåva Cavefors	Pocket (Verdandi-debatt)
1962	Skönlitt.	James Matthews	Sydafrika	Azikwelwa	Pelle Fritz-Crone	Engelska	Orig. utgåva Cavefors	Häftad
1963	Skönlitt.	James Matthews	Sydafrika	Mary, Billy, Cyril, John och Joseph	Aida Törnell	Engelska	Uppg. saknas	Häftad
1963	Facklitt.	Colin Legum	Sydafrika	Pan-afrikanismen	Pauli Lappalainen	Engelska	London: Pall Mall (1962)	Pocket (Verdandi-debatt)
1967	Facklitt.	Göran Hydén	Sverige	Politik och samhälle i Afrika		Svenska	Orig. utgåva Cavefors	Pocket (BOC-serien) 1967, pocket (BOC-serien) 1969, pocket (BOC-serien) 1972
1970	Facklitt.	Per Carlsson	Sverige	Utveckling och underutveckling i Etiopien: en politisk och ekonomisk studie		Svenska	Orig. utgåva Cavefors	Pocket (Zenitserien)

1971	Facklitt.	Rolf Gustavsson (red.)	Sverige	Kapitalismens utveckling i Afrika : studier i Afrikas moderna ekonomiska historia. Vol. 1.			Svenska	Orig. utgåva Cavefors	Häftad
1971	Facklitt.	Rolf Gustavsson (red.)	Sverige	Kapitalismens utveckling i Afrika : studier i Afrikas moderna ekonomiska historia. Vol. 2.			Svenska	Orig. utgåva Cavefors	Häftad
1972	Facklitt.	Göran Hydén (red.)	Sverige	Att administrera för utveckling: erfarenheter från Kenya	Håkan Arvidsson		Engelska	Orig. utgåva Cavefors	Pocket (BOC-serien)
1972	Facklitt.	Göran Hydén	Sverige	Socialism och samhällsutveckling i Tanzania: en studie i teori och praktik			Svenska	Orig. utgåva Cavefors	Pocket (BOC-serien)
1975	Skönlitt.	Sembène Ousmane	Senegal	O land, mitt vackra folk!	Ingemar & Mikaela Leckius	O pays, mon beau peuple!	Franska	Paris: Amiot Dumont (1957)	Häftad. Omslag av C O Hultén
1975	Skönlitt.	Wole Soyinka	Nigeria	Röster ur förändringen	Estrid Tenggren & Eivor Olerup	The interpreters	Engelska	London: André Deutsch (1965)	Häftad. Omslag av C O Hultén
1976	Skönlitt.	Camara Laye	Guinea	Svart barn	Ingemar & Mikaela Leckius	L'Enfant Noir	Franska	Paris: Editions Plon (1953)	Inbunden
1976	Skönlitt.	Wole Soyinka	Nigeria	Laglöshetens tid	Estrid Tenggren & Eivor Olerup	Season of Anomy	Engelska	London: Rex Collings (1973)	Häftad. Omslag av C O Hultén
1976	Skönlitt.	José Luandino Vieira	Angola	Domingos Xavier: Lucas Matesso : två berättelser från Luanda	Elisabeth Hedborg	A vida verdadeira de Domingos Xavier: O fato completo de Lucas Matesso	Portugisiska (översatt via franska utgåvan)	Paris: Éditions Présence Africaine (1971)	Häftad. Omslag av C O Hultén
1977	Skönlitt.	Wole Soyinka	Nigeria	Mannen dog: anteckningar från fängelset	Estrid Tenggren	The Man Died: Prison Notes	Engelska	London: Rex Collings (1972)	Häftad. Omslag av C O Hultén
1977	Skönlitt.	José Luandino Vieira	Angola	Luanda: tre berättelser	Elisabeth Hedborg	Luanda: estorias	Portugisiska	Lissabon: Ed. 70 (1976)	Häftad. Omslag av C O Hultén
1978	Skönlitt.	Barry Feinberg (red.)	Sydafrika	Dikter om frihet: Till Sydafrikas folk	Marianne Eyre	Poets to the People: South African Freedom Poems	Engelska	London: Allen (1974)	Inbunden. Förord av Sara Lidman
1978	Skönlitt.	Sembène Ousmane	Senegal	Guds träbär	Jan Ristarp	Les bouts de bois de Dieu	Franska	Paris: Le Livre Contemporain (1960)	Inbunden
1979	Skönlitt.	Birago Diop	Senegal	Amadou Koumbas berättelser	Ingemar & Mikaela Leckius	Les contes d'Amadou Koumba ; Les nouveaux contes d'Amadou Koumba	Franska	Paris: Fasquelle, Paris/Dakar, Présence Africaine, (1947); (1960)	Inbunden
1981	Skönlitt.	Ngũgĩ wa Thiong'o	Kenya	En blomma av blod	Jan Ristarp	Petals of Blood	Engelska	London: Heinemann African Writers Series (1977)	Häftad. Omslag av C O Hultén

resulterade i romanen *Jag och min son* som publicerades på Bonniers förlag 1961. Det är uppenbart att allmänintresset för skildringar från Afrika uppfattades som mycket stort, såväl från förlagshåll som i mediebevakningen.

I sitt annonsmaterial utropade Cavefors att boken *Afrika berättar* var den "ofrånkomliga julklappsboken" som passade för "alla bok-kunderna".¹⁹ Han annonserade för antologin i både de stora dagstidningarna, kulturtidskrifterna och mindre branschtidskrifter. Så fick den också ett massivt medialt mottagande under hösten 1961. Sammanlagt har jag funnit ett sextiotal recensioner av boken, publicerade i tidningar och tidskrifter både i Sverige och övriga Norden. Bland dem kan nämnas så olikartade publikationer som *Jyllands-Posten*, *Bonniers Litterära Magasin*, *Byggnadsarbetaren*, *Svensk Damtidning*, kristna *Dagen*, syndikalistiska *Zenit* och konservativa *Svensk Tidskrift*. Boken fick även utrymme i andra typer av medier. I ett program i Sveriges radio läste till exempel Max von Sydow upp några av texterna som ingår i antologin.²⁰

Det är slående hur samstämmiga dessa recensionsröster ter sig då de läses samlat. Boken kallades "världsunik"²¹ och ett "pionjärarbete".²² En recensent skrev att det var "en bok, som säger mer än flera stora Afrika-böcker tillsammans, en bok skriven av afrikaner."²³ Att alla antologibidrag skrivits av svarta afrikanska författare framställdes av flera kritiker som både unikt och avgörande. Recensenterna talade, hänsyftande till bokens titel, om att för första gången ha fått höra "Afrikas egen röst".²⁴ Det sågs som ett tidens tecken att afrikanska författare givits utrymme att berätta sina historier för en svensk publik, och man var uppenbarligen villig att lyssna på det de hade att säga. Samtidigt betonades Per Wästbergs insats genomgående. Det var hans foto, inte författarnas, som prydde de majoritet av tidningarnas recensioner. Även förläggarens roll i utgivningen poängterades i flera fall. *Borlänge*

Tidning skrev ett längre inlägg om Bo Cavefors där han kallades "en ung skåning med ambitioner". I artikeln står bland annat att läsa att "Cavefors, som ännu har kontoret hemma i föräldrarnas villa" skapat "sensation" genom att ge ut antologin.²⁵

Afrika berättar uppfattades av den samlade kritiken att döma som ett "tidsdokument", ett fönster som öppnades mot samtida afrikanska samhällen och som gav tillfälle att diskutera den politiska verklighet som rådde där. Särskilt stort utrymme gavs i recensionerna det förtryck som beskrevs i de sydafrikanska bidragen i boken. Dessutom passade flera recensenter på att fördöma kolonialismens missgärningar så som de skildrades av författarna, medan ett fåtal andra tog tillfället i akt att försvara detta system.²⁶

Här fanns även exempel på det som Huggan benämnt antropologiska läsningar, där antologibidragen bedömdes efter vad som uppfattades som genuint "afrikanska" kvalitéer. Nils-Göran Hökby skrev i *Gefle Dagblad* att man inte "för ett ögonblick [kunde] tvivla [på] bidragens naturliga äkthet och ursprunglighet".²⁷ Artur Lundkvist anmärkte tvärtom i *Stockholms Tidningen* att det var "förvånande hur tam och bunden denna negerdiktning i allmänhet verkar". Afrikanska författare i gemen var, menade Lundkvist, inte "särskilt afrikanska utom till sina motiv".²⁸

Per Wästbergs antologi kom att bli en av Cavefors stora försäljningsframgångar. Den första inbundna utgåvan från 1961 följdes 1965 upp av en förkortad pocketutgåva med nytt omslag. 1970 utgavs en reviderad och utökad utgåva. Redan 1963 rapporterades den ha sålts i 10 000 exemplar enbart i Sverige.²⁹ Dessutom översattes den till både finska, danska och norska.

1962 publicerade Cavefors den sydafrikanske författaren James Matthews novellsamling *Azikwehwa*. Den var ett direkt resultat av Wästbergs antologi genom att Matthews, som där bidragit med en novell, sänt förlaget ett antal tidigare opublicerade noveller. När Cavefors

gav ut *Azizkwelewa* var det således första gången som Matthews publicerades i bokform, vilket uppmärksammades på omslaget.³⁰ Boken fick ett välvilligt mottagande av recensenterna. Det rörde sig dock om ett beröm med reservation. I rapporteringen upprepades ett av de omdömen som känns igen från mottagandet av *Afrika berättar. Gefle Dagblads* recensent skrev att bokens ”stora värde ligger i att vi får uppleva sydafrikansens brutala vardag inifrån”.³¹

I *Sydsvenska Dagbladet* uttrycktes det som att Matthews och andra sydafrikanska författare skrev ”en litteratur som man inte bör lägga under ordinarie litteraturkritisk måttstock eftersom den speglar fasans verklighet på ett sådant sätt att de estetiska normerna sätts ur funktion.”³²

Den politiska aspekten tycks hos dessa recensenter ha fungerat som en ny måttenhet med vilken kvaliteten på afrikansk litteratur borde bedömas. Behovet av upplysning och information sattes högre än vad man själv såg som litterär kvalitet. Trots att sådana läsningar delvis stod långt från den exotism som exempelvis Lundkvist företrädde – eller snarare efterlyste – hade de det gemensamt att bedömningen av de litterära verken utgick från förhållanden utanför litteraturen själv.³³

“... LITTERATUREN SOM MURBRÄCKA” AFRIKA BERÄTTAR-SERIEN

Det stora intresset för afrikansk skönlitteratur bland västereuropeiska förlag, kritiker och läsare tycks ha mattats av något fram emot slutet av 1960-talet. Ett ofta framfört skäl till detta var att de romaner som publicerades i exempelvis AWS alltmer började likna varandra och att många böcker publicerades utan tillräckligt stora kvalitetskrav från förlagens sida.³⁴ Den radikaliserade tidsandan och den nya pocketboksutgivning som snabbt vann insteg på de västerländska bokmarknaderna kan även de ha spelat in. Den så kallade pocketboksrevolutionen och de politiskt intresserade studenter som

i hög grad bar upp den tycks ofta ha prioriterat fackböcker framför skönlitteratur.³⁵ I Sverige spreds sådan läsning till en stor och köpsugen publik genom nystartade pocketserier som Tema, PAN och Cavefors egen BOC-serie.³⁶

I Cavefors fall kom förlagets satsning på facklitteratur i pocket märkbart att påverka den övriga utgivningen. Det intensiva arbetet med BOC-serien ledde, enligt Cavefors själv, bland annat till att flera av de afrikanska romaner som han planerat att ge ut fortfarande aldrig har översatts till svenska.³⁷ Afrikansk skönlitteratur prioriterades bort från förlagets utgivningslista under dessa år. Inom ramen för BOC-serien och Zenit-serien, som var ett samarbete mellan Cavefors och tidskriften Zenit, publicerades dock flera fackböcker på temat Afrika.³⁸ Genom titlar som *Politik och samhälle i Afrika* av Göran Hydén behöll förlaget sitt renommé som initierad utgivare av Afrika-relaterad litteratur. Ett exempel på de här böckernas betydelse inom samtida svensk samhällsdebatt är den studiebok om södra Afrika som Afrikagrupperna lät trycka upp år 1972. Där hänvisades i fortlöpande ”lästips” till alla Cavefors fackböcker om afrikanska samhällsfrågor. Författarna kommenterade i inledningen att litteratur på svenska rörande afrikansk historia och politik fortfarande var sällsynt.³⁹ Afrikagrupperna, som uppstått i början av 1960-talet, kom under 1970-talet att växa och få allt större gehör för sina frågor: engagemanget mot regimen i Sydafrika och för frihetskampen i Angola och Moçambique, till exempel. Denna solidaritetsrörelse må under en period ha skymts av mediebilder från enorma Vietnam-demonstrationer, men var i själva verket livaktig och en viktig opinionsbildare. Redan året före Portugals afrikanska kolonier blev självständiga år 1975, beviljades befrielseörelserna MPLA och Frelimo bistånd från Sida, mycket tack vare Afrikagruppernas påverkan.⁴⁰

Det är mot denna politiska bakgrund som jag menar att man bör se Cavefors återupp-

tagna satsning på afrikansk skönlitteratur, kallad *Afrika berättar*-serien, som inleddes just år 1975. Från det året och fram till förlagets slutgiltiga nedläggning i början av 1980-talet publicerades elva verk av framstående moderna afrikanska författare. Först ut var Sembène Ousmanes *O land, mitt vackra folk* i översättning av Ingemar och Mikaela Leckius, *Röster ur förändringen* och *Laglöshetens tid* av Soyinka som översatts av Estrid Tenggren och Eivor Olerup samt Elisabeth Hedborgs översättning av den angolanska författaren José Luandino Vieira *Domingos Xavier/ Lucas Matesso*, som alla publicerades under 1975. Böckerna hade en gemensam typografisk formgivning och omslagen pryddes av milt surrealistiska målningar av konstnären CO Hultén, med motiv som på ett lågmält sätt hänсыftade till böckernas innehåll. I jämförelse med en serie som AWS, som publicerades i pocket med traditionellt afrikanska omslagsillustrationer med tydliga budskap, var *Afrika berättar*-seriens formgivning sofistikerat avskalad. Den signalerade kulturellt kapital snarare än bred tillgänglighet.

Hedborg som översatt Vieiras bok, hade länge varit aktiv i Afrikagrupperna. Hon hade hört talas om Vieiras författarskap under en resa i sydöstra Angola under tidigt 1970-tal, i områden som behärskades av den dåvarande befrielse rörelsen MPLA. *Domingos Xavier/ Lucas Matesso* var Hedborgs första skönlitterära översättning och den gjordes från en fransk utgåva eftersom svenska bokhandlare, som Hedborg påpekade för mig i ett email från maj 2015, inte hade ”någon större import av okända författare på portugisiska som avhandlade situationen i Afrika”. Nästa bok av Vieira, den internationellt uppmärksammade novellsamlingen *Luuanda*, översatte hon dock från det portugisiska originalet, i samråd med författaren. Cavefors var det enda förlag som Hedborg kontaktade för utgivningen, eftersom hon associerade förlagsnamnet med ”ett engagemang för Afrika och för litteratur med ’befrielsekaraktär’”.⁴¹ Denna

Hedborgs beskrivning betonar den unga aktivistens perspektiv på skönlitteraturen som ett medel för politisk kamp.

Av mediebevakningen att döma var det också så hennes översättningar kom att tas emot. ”Boken känns extra aktuell just nu när striderna i Angola tycks stå inför ett avgörande skede”, skrev exempelvis en recensent som även kallade Vieiras bok för ett ”skolexempel på tesen om litteraturen som murbräcka” och ett ”medel att förändra världen.”⁴²

Recensionerna av *Domingos Xavier/ Lucas Matesso* inleddes typiskt med en längre beskrivning av författarens liv: hur han hade växt upp i Luandas slum, varit med om att bilda befrielse rörelsen MPLA, fängslats av den portugisiska regimen och sedan skrivit sina berättelser i fångenskap. Att Vieira var vit men hade vikt sitt liv till kampen mot rasförtrycket poängterades dessutom gärna.⁴³ Författarens bakgrundshistoria var något som förlaget betonade redan i bokens paratexter, såsom i ett längre förord av författaren.⁴⁴ Sammantaget understryker detta hur det sociala och politiska sammanhanget gavs företräde framför estetiska kvaliteter.

Läsningen av afrikansk skönlitteratur som ögonvittnesskildringar från en dagsaktuell politisk verklighet känns igen från recensionerna av *Afrika berättar* och *Azikwelwa* femton år tidigare. Det gällde även mottagandet av en roman som Soyinkas *Röster ur förändringen* år 1975, där en recensent avfärdande kommenterade att det gått tio år sedan boken skrevs, varför den snarast var att betrakta som ”ett historiskt dokument”.⁴⁵

Vid en genomgång av den afrikanska skönlitteratur som Cavefors gav ut efter antologin *Afrika berättar* framstår ytterligare några faktorer som särskilt tydliga. Den första är att de flesta författarskapen dessförinnan hade introducerats redan i antologin. Den andra är att de afrikanska författare som Cavefors gav ut med ett undantag, nämligen James Matthews, även

hade publicerats i serien AWS. Den tredje, och kanske mest intressanta, är översättarnas roll i urvalsprocessen. Allt detta understryker Cavefors roll som katalysator för afrikansk litteratur på svenska. Dessa sammanträffanden följer inte någon förutbestämd linje, utan tycks vara både samtidigt överlappande och parallellt löpande. För det första kan Wästbergs antologi inte ha varit inspirerad av vare sig AWS eller andra serier av samma typ, eftersom dessa grundades samma år som, eller senare än, antologin publicerades. Att många av de författare som ingår i antologin (exempelvis Achebe, Tutuola, Soyinka och Camara) även kom att publiceras i AWS, bör snarare ses som att Wästberg och AWS' redaktörer i sin tur hade inspirerats av samma förlagsmässiga förebilder. Ett tänkbart sådant exempel är Londonförlaget Faber & Faber, som introducerade både Tutuola och Abrahams.⁴⁶ Betydelsen av AWS som förebild för Cavefors bör ändå betonas. Efter att serien framåt mitten av 1960-talet kommit att bli världsledande på afrikansk skönlitteratur stärktes dess funktion som konsekutionsinstans, vilket av allt att döma även hade betydelse för vilka författarskap som hamnade på det svenska förlagets utgivningslista.⁴⁷ Jan Ristarp, som i slutet av 1970-talet och början av 1980-talet översatte två romaner av Sembène och Ngúgí för Cavefors, beskrev i en intervju i april 2015 hur hans intresse för afrikansk litteratur kunde härledas till just denna bokserie.⁴⁸

För ett förlag som Cavefors som drevs av en enda person med ansvar för såväl det redaktionella som det utblickande och marknadsförande arbetet, var givetvis förläggarens nätverk av särskilt stor vikt. När det gäller de titlar som denna artikel behandlar, bör översättarnas roll som introduktörer inte underskattas. Det visar inte minst bakgrundshistorien till Hedborgs översättningar. Enligt Mikaela Leckius var det på grund av att hon och maken Ingemar Leckius sedan länge hade umgåtts i samma kretsar som Bo Cavefors som de kom att över-

sätta verk av de senegalesiska författarna Sembène och Birago Diop samt den guineanske Camara. Även omslagskonstnären CO Hultén tillhörde vänkretsen, och de delade alla intresset för afrikansk konst, litteratur och politik.⁴⁹ Paret Leckius var vid mitten av 1970-talet redan väl etablerade som översättare, Ingemar Leckius även som poet. De hade exempelvis under 1960-talet översatt Aimé Césaire och Senghor för FiB:s lyrikklubb och Wahlström & Widstrand. Diop och Sembène hade de träffat under tidigare vistelser i Senegal och Frankrike, medan Camaras bok *Svart barn* valdes ut för översättning då den sedan länge hade ansetts som en klassiker i franskspråkiga länder.⁵⁰

AVSLUTNING

Genom antologin *Afrika berättar* samt en serie skönlitterära texter av afrikanska författare kom Cavefors att fungera som introduktör av en afrikansk skönlitterär kanon för en svensk publik. Tillsammans med förlagets fackböcker på afrikanska teman, bidrog denna utgivning till bilden av den politiska situationen på den (nyligen eller snart) avkoloniserade kontinenten, så som den tog sig uttryck i svensk kulturdebatt under 1960- och 1970-talen. Litteraturens förankring i en aktuell politisk realitet kom att bli det främsta bedömningskriteriet då afrikansk litteratur skulle värderas av svenska kritiker. Om texterna fungerade som tidsdokument var detta alltså överordnat den litterära kvaliteten.

Dessa verk genomgick olika slags filtreringsmekanismer innan de blev tillgängliga i bokhandeln. En sådan mekanism var tidigare publicering i Wästbergs antologi. En annan var publicering hos internationellt erkända förlag som Faber & Faber eller i serier som AWS. Cavefors publicistiska beslut att ge ut afrikansk skönlitteratur under ett samlande serienamn, samt att detta namn blev just *Afrika berättar*, var ingen slump. Tvärtom var det ett försök att ge utgivningen de dubbla konnotationer

av kulturellt kapital och säljbarhet som följt tidigare satsningar med liknande inriktning, såsom Cavefors egen Wästberg-antologi och mer storskaliga initiativ som AWS.

Medan antologin *Afrika berättar* marknadsfördes mot en bred publik, pekar formgivningen och paratexterna hos den skönlitterära

bokserien med samma namn delvis i en annan riktning. Paketeringen av *Afrika berättar*-serien, tillsammans med namnen på de översättare som anlätades, indikerade snarast en förväntad publik som var både politiskt radikal och kulturellt bevandrad.

1. Osign., utan rubrik, i *Skånska Dagbladet*, 27/2 1962.
2. Det enda undantaget var ett utdrag ur Thomas Mofolos roman *Chaka*, vilken ursprungligen skrevs på sotho men översattes till engelska år 1931.
3. Folke Isaksson, "Afrikas stämna", i *Dagens Nyheter*, 23/8 1961.
4. Jfr. Ragni Svensson, "En outsider och en gentleman: mediala mytbilder om Bo Cavefors Bokförlag", i *Tidskrift för litteraturvetenskap*, nr 3–4, 2013, s. 45–58.
5. I själva verket inleddes denna utgivning redan 1959 med rapportboken *7 algeriska studenters vittnesmål om tortyren i Frankrike*. Denna bok mottogs dock inte som "afrikansk" på samma sätt som de böcker som behandlas i den här artikeln.
6. Per Wästberg, *Afrika berättar*, Malmö/Lund: Bo Cavefors Bokförlag, 1961, s. 18.
7. Att generalisera litteratur från olika länder, skrivna på en rad olika språk och utifrån olika kulturella förutsättningar under paraplybegreppet "afrikansk" är givetvis problematiskt, vilket ofta har påpekats. Dock är det svårt att komma runt denna definition, då det var så som de aktuella författarskapen marknadsfördes och diskuterades såväl i en europeisk som i en afrikansk kontext. Jfr Graham Huggan, *The Postcolonial Exotic. Marketing the Margins*, London & New York: Routledge, 2001, s. 34.
8. Gail Low, *Publishing the Postcolonial. Anglophone West African and Caribbean Writing in the UK 1948–1968*, London: Routledge, 2011, s. xvi.
9. Caroline Davis, *Creating Postcolonial Literature. African Writers and British Publishers, Basingstoke*: Palgrave Macmillan, 2013, s. 1.
10. För en översikt över Cavefors Afrika-relaterade utgivning, se tabell senare av i artikeln.
11. Jfr. Ingela Engman, *Var är all världens litteratur? En undersökning om skönlitteratur för vuxna i svensk översättning från Asien, Afrika och Latinamerika*, Stockholm: Statens Kulturråd, 2001.
12. Graham Huggan, *The Postcolonial Exotic*, s. 37, Sarah Brouillette, *Postcolonial Writers in the Global Literary Marketplace*, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2007. Se även Richard Watts, *Packaging Post/Coloniality. The Manufacture of Literary Identity in the Francophone World*, Lanham: Lexington Books, 2005, Caroline Davis, *Creating Postcolonial Literature*, 2013, s. 3–4; Gail Low, *Publishing the Postcolonial. Anglophone West African and Caribbean Writing in the UK 1948–1968*, 2011, s. xiv–xviii.
13. Se t.ex. Robert Darnton, "What is the History of Books?", *Daedalus*, 1982:III:23, s. 65–83, *Modern Intellectual History*, 2007:4:3, s. 495–508, Roger Chartier, "Texts, Printing, Readings", i *The New Cultural History*, red. Lynn Hunt, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1995, D.F. McKenzie, *Bibliography and the Sociology of Texts*, Cambridge: Cambridge University Press, 2004 (1986).
14. Tack till Bo Cavefors, Mikaela Leckius, Elisabeth Hedborg och Jan Ristarp som tagit sig tid att besvara mina frågor, samt till Stefan Helgesson som bidragit med värdefulla råd och infallsvinklar på artikelns ämne. Den slutgiltiga produkten och eventuella missförstånd är givetvis mitt eget ansvar.

15. En icke heltäckande översikt finns i Tore Linné Eriksen, *Litteratur om södra Afrika. Kommenterad bibliografi -1989*, Uppsala: Nordiska Afrikainstitutet, 1990.
16. Rune Staaf, *Afrikansk litteratur på svenska 1949-1974*, specialarbete vid Bibliotekshögskolan i Borås, 1976.
17. Utdrag ur Abrahams, Achebes, Mphahleles och Oyonos romaner ingick i antologin *Afrika berättar*, där de alltså för första gången presenterades på svenska. En analys av mottagandet av Achebes romaner finns i Raoul Granqvists "Två afrikanska författare i Sverige: mottagandet av Alan Paton och Chinua Achebe", i *Texten och läsaren i ett historiskt perspektiv. Föredrag vid nordiskt symposium i idé- och litteraturreception. Umeå 31 augusti-2 september 1984*. Umeå: Univ. 1985.
18. Mai Palmberg, "Introduktion", i Mai Palmberg, (red.), *När södra Afrikas frihet var vår. Afrikagrupperna 1964-1994*, Stockholm: Nielsen & Norén i samarbete med Afrika-grupperna, 2007, s. 13.
19. Pärm 40, "Recensioner 1961 års böcker", Bo Cavefors förlagsarkiv, Lunds universitetsbibliotek.
20. Lars Örtengren, "Afrika berättar", i *Röster i Radio*, nr 42 1961.
21. Sign. S.R. "Afrika berättar", i *Haparandabladet*, 24/8 1961.
22. Folke Isaksson, utan rubrik, i *Dagens Nyheter*, 23/8 1961, Göran O. Eriksson, "Afrikanen som europé", i *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning*, 23/8 1961.
23. Lars Braun, "Per Wästberg-antologi skakande dokument – Arbetare piskades till döds", i *Skånska Dagbladet*, 23/8 1961.
24. Bernt Bernander, "Afrikas egen röst", i *Göteborgs-Tidningen*, 23/8 1961.
25. N. E. Lindell, "Afrika berättar", i *Borlänge Tidning*, 15/9 1961.
26. Se t ex Ragnar Jirlow, "Afrika talar", i *Vestmanlands Läns Tidning*, 14/12 1961.
27. Nils-Göran Hökby, "Afrika har ordet", i *Gefle Dagblad*, 23/8 1961.
28. Artur Lundkvist, "Afrikanska röster", i *Stockholms-Tidningen*, 23/8 1961.
29. Sven Hamrell, I *Journal of Modern African Studies*, nr 3, 1963.
30. James Matthews, *Azikwelwa*, Malmö/Lund: Cavefors, 1962.
31. Per Agne Erkelius, "Noveller från Sydafrika", i *Gefle Dagblad*, 7/9 1962.
32. Nils A Bengtsson, "Azikwelwa!", i *Sydsvenska Dagbladet*, 1/9 1962.
33. Jfr. Huggan, *The Postcolonial Exotic*, 2001, s. 53.
34. Se t.ex. Lewis Nkosi, "Har den afrikanska litteraturen en framtid?", *Bonniers Litterära Magasin*, nr 1, 1968, s. 51, Eustace Palmer, *An Introduction to the African Novel*, Heinemann: London/Ibadan/Nairobi, 1972, s. ix-xv.
35. Jfr. Ben Mercer, "The Paperback Revolution: Mass Circulation Books and the Cultural Origins of 1968 in Western Europe", i *Journal of the History of Ideas*, 2011:72:4, s. 613-636.
36. Se Ragni Svensson, "Cavefors BOC-serie, den nya vänstern och pocketrevolutionen", i *Biblis*, nr 68, 2015, s. 37-49.
37. Det rör sig framför allt om romaner av Tutuola och Abrahams. Intervju med Bo Cavefors, 13/4 2015.
38. Se tabell. Även *Afrika berättar* publicerades i två omarbetade utgåvor i BOC-serien, 1965 och 1970.
39. *Afrika. Imperialism och befrielsekamp*, Lund: Afrikagrupperna, 1972.
40. Mai Palmberg, *När södra Afrikas frihet var vår*, 2007, s. 114. Förkortningarna står för *Movimento Popular de Libertação de Angola*, Folkrörelsen för Angolas befrielse, respektive *Frente de Libertação de Moçambique*; Moçambiques befrielsefront.
41. Elisabeth Hedborg, email, 30/5 2015.
42. "Från kampens Angola", *Västerbottens Folkblad*, 2/2 1976.
43. Se t.ex. Per Wästberg, "Vi måste göra Angola tydligt", i *Dagens Nyheter*, 31/1 1972.
44. José Luandino Vieira, *Domingos Xavier/Lucas Matesso. Två berättelser från Luanda*, Lund: Cavefors, 1975.
45. Inger Dahlin, "Röster från Nigeria", i *Borås Tidning*, 1/12 1975.
46. Jfr. Yvonne Lindqvists diskussion om högprestigeförlag som konsekurationsinstanser i det globala litterära systemet i "Ett globalt perspektiv på nutida svensk översättningskul-

- tur”, i Elisabeth Bladh & Christina Kullberg (red.) *Litteratur i gränsszonen. Transnationella litteraturer i översättning ur ett nordiskt perspektiv*, Falun: Högskolan Dalarna, 2011, s. 85.
47. Bourdieus konsekurationsbegrepp beskrivs i Pierre Bourdieu, *Konstens regler. Det litterära fältets uppkomst och struktur*, Brutus Östlings Bokförlag, 2000, s. 146.
48. Intervju med Jan Ristarp, 23/4 2015.
49. Hultén och Ingemar Leckius startade tidskriften *Salamander* tillsammans i mitten av 1950-talet. Jfr. Thomas Millroth, *CO Hultén*, Stockholm: Signum, 2008. s. 145.
50. Telefonsamtal med Mikaela Leckius, 9/5 2015.

SUMMARY

African Fiction on the Swedish Market 1961–1981: Bo Cavefors Publishing Ltd. and the "Afrika berättar" ("Africa Speaks") Series

This article examines the selection, marketing and reception of contemporary African fiction on the Swedish book market of the 1960s and 70s, through the case of a book series called "Afrika berättar", launched by Bo Cavefors Publishing, Ltd. Bo Cavefors was the Swedish publisher of writers such as Wole Soyinka, Ngũgĩ wa Thiong'o and José Luandino Vieira. The article discusses the way in which these literary works were received from the perspective of current African politics. In addition, it considers the essential role of the publisher's networks, such as freelance editors and translators in launching the series.

Keywords: Förlagshistoria, svensk bokmarknad, afrikansk skönlitteratur, Bo Cavefors Bokförlag, *Afrika berättar*.